

BOTANICAL BIOGRAPHY

Pavlo Mitrofanovych Ustymenko as a botanist and forester: strokes of a creative portrait of the scientist for the 40th anniversary of his scientific activity

DMYTRO V. DUBYNA | LUDMILA P. VAKARENKO | DENIS A. DAVYDOV
ANASTASIA O. DAVYDOVA | VADYM V. DATSYUK | TETIANA P. DZIUBA
SVITLANA M. IEMELIANOVA | PAVLO A. TYMOSHENKO

Affiliation

M.H. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Correspondence

Dmytro Dubyna, e-mail: ddub@ukr.net

Funding information

not support

Co-ordinating Editor

Oleksandr Khodosovtsev

Data

Received: 5 May 2023

Revised: 5 June 2023

Accepted: 30 June 2023

e-ISSN 2308–9628

doi: 10.32999/ksu1990-553X/2023-19-2-5

ABSTRACT

The publication highlights the main results of the scientific activity of Pavlo Mitrofanovich Ustymenko – Ukrainian geobotanist and forest scientist, well known in the Eastern Europe, on the occasion of his 70th anniversary and 40th anniversary of his scientific activity. P.M. Ustymenko was born in 8 February 1953 in Khodzheyli (Xojeli) city (Republic of Karakalpakstan, Uzbekistan), studied in 1961–1968 at Oblapy school of Kovel district and in 1968–1970 at Lesya Ukrainka school № 3 in Kovel town of Volyn region of Ukraine. In 1975 he was graduated from the Faculty of Forest science of Ukrainian Agricultural Academy. In 1975–1977 P.M. Ustymenko worked as deputy director at Saky district of Yevpatoriya Forest-Meliorative station (Autonomous Republic of Crimea), in 1978–1979 – as a master of green economy of Minskyi district of Kyiv city. Since 1979 Pavlo Mitrofanovych works at M.G. Kholodny Institute of Botany of National Academy of Sciences of Ukraine (1979–1985 – engineer, 1985–1986 – senior engineer, 1986–1989 – junior research fellow, 1989–1995 – research fellow, 1995–2006 – senior research fellow, 2006–nowadays – leading researcher). His first scientific publications were devoted to the studying of the plant cover of the projected National Nature Park «Mezynskyi» in Chernihiv region of Ukraine. The contribution of P.M. Ustymenko to the development of Ukrainian researching of rare species and plant communities is extremely important. P.M. Ustymenko determined and analyzed the phytocoenotaxonomic diversity of the vegetation of natural regions of Ukraine from the point of view of their phytosociological value. The contribution of the scientist to the preparation of the «Green Data Book of Ukraine» (2009), which became not only a fundamental scientific monograph, but also received the status of an official state document in Ukraine, is solid. Despite his versatile scientific interests P.M. Ustymenko mainly focused on the studying of the forest vegetation. The scientist summarized the syntaxonomic structure of the forest vegetation of Ukraine, compiled a prodromus of its associations and participated in the development of scientific bases for the selection and the protection of their particularly valuable natural forest complexes. P.M. Ustymenko acted as a leading expert during the study of the plant diversity of the Synevyr National Nature Park with the aim of identifying areas of virgin beech forests and including them in the UNESCO World Heritage Sites.

KEYWORDS

Bibliography, botany, phytosociology, forest science, Ukraine

CITATION

Dubyna, D.V., Vakarenko, L.P., Davydov, D.A., Davydova A.O., Datsyuk, V.V., Dzuba, T.P., Yemelianova, S.M., Tymoshenko, P.A. 2023. Pavlo Mitrofanovych Ustymenko as a botanist and forester: strokes of a creative portrait of the scientist for the 40th anniversary of scientific activity. *Chornomorski Botanical Journal* 19(1): 226–236. (in Ukrainian). doi: 10.32999/ksu1990-553X/2023-19-2-5

Нещодавно виповнилося 70 років відомому українському геоботанику, провідному науковому співробітнику Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, доктору біологічних наук Павлу Митрофановичу Устименку.

Павло Митрофанович народився 8 лютого 1953 року у м. Ходжейлі Каракалпакської АРСР (нині – Узбекистан), куди на роботу були направлені батьки ювіляра – молоді спеціалісти у галузі лісівництва. Дитячі роки пройшли на Волині серед чарівної, оспіваної Лесею Українкою, поліської природи. У 1961–1968 роках Павло Митрофанович навчається в Облпській середній школі (Ковельського району Волинської області), а пізніше – у середній школі № 3 імені Лесі Українки у м. Ковель, яку закінчує у 1970 році. Вищу освіту здобуває, навчаючись у 1970–1975 рр. на лісгосподарському факультеті Української сільськогосподарської академії у м. Київ (зараз – Національний університет біоресурсів і природокористування України).

Відразу після закінчення вишу був направлений на посаду помічника начальника Сакської лісомеліоративної ділянки Євпаторійської лісомеліоративної станції (АР Крим), де працює до 1977 року. У 1978–1979 роках обіймає посаду майстра контори зеленого господарства Мінського району м. Києва.

З 1979 року і дотепер Павло Митрофанович працює у Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, в якому пройшов шлях від аспіранта та інженера відділу геоботаніки (1979–1985 роки) до старшого інженера (1985–1986 роки), молодшого наукового співробітника (1986–1989 роки), наукового (1989–1995 роки), старшого (1995–2006 роки) та провідного наукового співробітника (з 2006 року по теперішній час).

Павло Митрофанович є добре відомим в Україні і за її межами фахівцем у галузі геоботаніки, лісознавства, картографування рослинності та заповідної справи. Його перші наукові праці були пов'язані з вивченням рослинного покриву запроєктованого національного природного парку «Мезинський», що на Чернігівщині. Парк відомий також відомими археологічними пам'ятками. На його території розташована найвидатніша пізньопалеолітна пам'ятка Європи – Мезинська стоянка (с. Мезин, Коропського району, Чернігівської області) (FIGURE 2a). Ювіляром було встановлено видовий склад флори цього парку, здійснено її аналіз, вивчено рослинність на основі принципів еколого-домінантної класифікації, складено карту рослинного покриву, досліджено антропогенні зміни рослинності та розроблено функціональне зонування території Національного природного парку «Мезинський». Результатом цих робіт стала дисертаційна робота на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.05 – ботаніка під назвою «Растительность и флористические особенности запроєктированного Мезинского государственного природного национального парка и его функциональное зонирование», захищена у 1987 році.

Надзвичайно вагомим є внесок дослідника у розвиток вітчизняної фітосозології. У контексті розроблених академіком НАН України Ю.Р. Шелягом-Сосонком концепту-

альних засад наукового розуміння біорізноманітності ювіляром було встановлено та проаналізовано фітоценотаксономічну різноманітність рослинності природних регіонів України з позицій їхньої фітосозологічної цінності. Ці ґрунтовні дослідження стали основою для розроблення теоретичних питань фітосозології. Зокрема, учений запропонував системний підхід до виділення раритетного фітоценозу та раритетної асоціації (як базової синтаксономічної одиниці рослинності) на підставі характеристик домінуючих фітоценотипів, розробив метод інтегральної синфітосозологічної оцінки фітоценофонду України, і на основі цієї оцінки здійснив розподіл асоціацій природної рослинності України за синфітосозологічними категоріями та класами. Ювіляр уперше встановив склад раритетного фітоценофонду України та ступінь раритетності фітоценофонду в різних природних регіонах. Наслідком цих наукових досліджень стала підготовлена та захищена у 2005 році дисертаційна робота на здобуття наукового ступеня доктора біологічних наук за спеціальністю 03.00.05 – ботаніка під назвою «Фітоценотаксономічна різноманітність України: фітосозологія, методологія, аналіз та прикладні аспекти».

Не менш важливим є також внесок ювіляра у підготовку «Зеленої книги України» (2009), яка стала не лише фундаментальною науковою монографією, у якій узагальнено відомості про стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових рослинних угруповань, які підлягають охороні, а й отримала статус офіційного державного документу в Україні. Ученим спільно з колегами проаналізований стан збереження раритетних фітоценозів Зеленої книги України на модельних об'єктах природно-заповідного фонду та поза їх межами, здійснена оцінка представленості раритетних фітоценозів на територіях біосферних і природних заповідників та національних природних парків. Проведений аналіз системи режимів збереження раритетного фітоценорізноманіття, розроблені методичні рекомендації щодо його збереження та підготовлені матеріали нової редакції «Положення про Зелену книгу України» у контексті другого видання Зеленої книги України. На основі названих та інших виконаних дослідником робіт Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України затверджено та зареєстровано в Міністерстві юстиції України (за №130/35752 від 1 лютого 2021 р.) «Переліки рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і заносяться до Зеленої книги України, та природних рослинних угруповань, які вилучені із Зеленої книги України».

Ювіляр у своїх працях постійно наголошує, що дослідження фітоценорізноманітності у світлі сучасних ідеологій її збереження нині стає новим, певною мірою холистичним світоглядним баченням цієї глобальної для людства проблеми, вирішення якої має здійснюватися на локальному, регіональному, національному і міжнародному рівнях. Охорона фітоценотичної різноманітності в Україні, на думку ученого, має стати невід'ємною частиною концепції збалансованого розвитку, національних програм з біорізноманітності як обов'язкового елементу державної політики. У цьому аспекті, як підкреслює дослідник, актуальним є коригування пріоритетів у галузі класичних біологічних наук як теоретичних основ збереження біорізноманітності. Проблеми синфітосозології за переконанням ученого необхідно пов'язувати з питаннями структури і функцій, походження і розвитку фітоценозів, обґрунтуванням пріоритетів і критеріїв невиснажливого багатоцільового їх використання, добором індикаторів для екомоніторингу, оптимізацією мережі природно-заповідного фонду та формуванням екомережі. Важливою рисою ювіляра є вміння спрямувати свої зусилля на розв'язання актуальних проблем. Ученим установлені сучасні тенденції змін лісової рослинності та здійснена оцінка загроз її раритетному фітоценорізноманіттю в Україні. Велика увага приділена новітнім загрозам. Крім глобальних змін клімату, для України учений вважає військову діяльність, незаконний видобуток бурштину, вугілля, глини, піску та інших

корисних копалин, непромірно велику частку орних земель у структурі сільськогосподарських угідь та їхнє інтенсивне використання, а також недостатність знань і розуміння проблем загроз біорізноманіттю з боку населення. Учений вважає також недостатньою кількість інформації про статус конкретних видів та рослинних угруповань, неадекватний менеджмент заповідних територій, некоординовані природоохоронні заходи, неефективні санкції та недостатній моніторинг за втратою природних біологічних ресурсів.

РИСУНОК 1: а – біля однієї з найвидатніших пізньопалеолітичних пам'яток Європи – Мезинської стоянки (с. Мезин, Коропського району, Чернігівської області) з колегами: праворуч – завідувач кафедри екології та охорони природи Національного університету «Чернігівський колегіум ім. Тараса Шевченка» доцент Ю.О. Карпенко, ліворуч – директор музею Н.П. Сіра і студент університету; б – у дубовому лісі з завідувачкою кафедри ботаніки професоркою Ужгородського національного університету Л.М. Фельбабою-Клушиною; в) з учасниками комплексної експедиції Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України і Національного природного парку «Синевир» у буківому лісі на короткому перепочинку, на передньому плані член-кореспондент НАН України І.О. Дудка; г – біля пралісового велетня в Національному природному парку «Синевир» з заступником директора Національного природного парку «Синевир» к.б.н. Ю.Ю. Тюхом.

FIGURE 1: a – near the one of the most outstanding Late Paleolithic monuments in Europe – the Mezyn site (Mezyn village, Korop district, Chernihiv region) with colleagues: on the right – the head of the Department of Ecology and Nature Conservation of National University «Taras Shevchenko Chernihiv Collegium» docent Yu.O. Karpenko, on the left – Museum director N.P. Sira and a one of the University student; b – in oak forest with the head of the Department of Botany of Uzhgorod National University professor L.M. Felbaba-Klushyna; c – with participants of the complex expedition from M.G. Kholodny Institute of Botany of NAS of Ukraine and the National Natural Park «Synevyr» in a beech forest on a short rest, on the foreground – correspondent member of National Academy of Sciences of Ukraine I.O. Dudka; d – near the virgin forest giant in the National Nature Park «Synevyr» with the deputy director, Ph.D. Yu.Yu. Tyukh.

Попри різнобічні наукові інтереси головну увагу Павло Митрофанович приділяє дослідженню лісів (FIGURE 1b). Ювіляр узагальнив синтаксономічну структуру лісової рослинності України, склав повний уніфікований перелік (продромус) її асоціацій та брав участь у розробленні наукових основ виділення і охорони особливо цінних природних лісових комплексів України. У співавторстві він опублікував серію монографічних робіт – дендросозологічних каталогів природно-заповідного фонду Українського Полісся (2017), Лісостепу України (2011), Степу України (2014) та Зони широколистяних лісів України загалом (2020). У цих виданнях уперше зібрано систематизовані відомості про представленість у природно-заповідному фонді раритетних природних і культивованих

РИСУНОК 2: а – на пам'ять про перлину Карпат – озеро Синевир з професоркою Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України С.М. Зиман і к.б.н. О.М. Булах; б – на барвистих луках Тиса.

FIGURE 2: a – in a memory of the pearl of the Carpathians – Lake Synevyr with a professor of M.G. Kholodny Institute of Botany of NAS of Ukraine S.M. Ziman and Ph.D. O.M. Bulakh; b – on colorful meadows of Tysa river.

видів деревних рослин, які мають офіційний статус усіх рангів охорони – міжнародного, національного та регіонального. Для кожного природно-географічного регіону подано конспект заповідних дерев та чагарників. Визначена репрезентативність адміністративних регіонів, об'єктів та категорій природно-заповідного фонду.

Ще одним яскравим штрихом до наукового портрету ювіляра є результати дослідження лісової рослинності Українських Карпат (FIGURE 1b, 1b, 2a). Павло Митрофанович був одним з провідних експертів під час вивчення фіторізноманітності Національного природного парку «Синевир» з метою виявлення ділянок букових пралісів та включення їх до об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Ювіляром на основі аналізу системи режимів збереження раритетного фітоценорізноманіття була доведена необхідність практичного втілення на територіях природно-заповідних об'єктів ідеї природного розвитку лісової рослинності, і в першу чергу – пралісів. Вони і раритетна рослинність субальпійського поясу, на думку автора, мають залишатися в умовах недоторканості. Також ученим спільно з колегами зроблений вагомий внесок у вивчення фітоценотичної різноманітності рослинності долини річки Тиса та її приток на Закарпатті (FIGURE 2b), розроблено наукові засади її охорони та рекомендації з невиснажливого використання. Ювіляром оцінено стан екосистем долини р. Тиса за показниками рослинного світу. Встановлено, що значні структурно-функціональні зміни охопили рослинний покрив не лише густонаселених районів, а й тих, природне середовище яких до недавнього часу вважалося мало порушеним антропогенною діяльністю. Ученим виявлено інтенсифікацію природокористування в місцях традиційної господарської діяльності і розширення зони експлуатації, включаючи ті

природні комплекси, які виконують важливі захисні, регуляційні чи охоронні функції. Встановлено фітоценофонд основних типів рослинності та визначено його раритетну компоненту. Проаналізовано вплив провідних антропогенних факторів на екосистеми регіону. З'ясовано, що провідними антропогенними факторами, які впливають на трансформацію рослинного покриву екосистем долини Тиси, є рубки лісу, випасання та осушення земель. Ученим виявлено глибоку синантропізацію рослинного покриву регіону і запропоновано шляхи його збереження та відновлення.

Не можна не відзначити також оригінальні дослідження Павла Митрофановича раритетної різноманітності лісової рослинності степової зони України. Дослідником спільно з колегами на підставі власних досліджень і критичного аналізу та узагальнень даних геоботанічної літератури з вивчення раритетного лісового фітоценофонду степової зони України, встановлено, що стан раритетних рослинних угруповань України за останнє десятиліття суттєво погіршився. Значно зменшилася кількість локалітетів із раритетними фітоценозами, які завдяки своїм екобіотичним особливостям та походженню є надзвичайно чутливими до антропогенного впливу. Встановлено, що більшість виявлених загроз є характерними для всього регіону досліджень. Незначна їхня кількість має вузькорегіональний характер (підтоплення, розробка кар'єрів) або впливає у межах певного типу лісових екосистем. Виявлено, що такі загрози, як фрагментація екосистем, урбанізація та рекреація, які за своєю суттю є локальними, нині набувають значного розмаху і можуть розглядатися як широкомасштабні. Сьогодні, на думку ювіляра, крім традиційних чинників загроз, які спричинюють зміни середовища існування рослинних угруповань або фізичний вплив на них, значної ролі набувають новітні специфічні загрози, найважливішими серед яких є військова діяльність. Павло Митрофанович наголошує, що збереження раритетних лісових угруповань Степової зони України має забезпечуватися належною їхньою підтримкою на державному рівні. Необхідною є розробка закону України «Про збереження степів України» та інституційних основ і механізмів його реалізації. Вже давно, як підкреслює учений, піднімається питання створення Стратегії збереження та збалансованого використання степових екосистем України, яка має бути імплементована в цілісну систему довгочасних і оперативних цілей інтегрованого екологічного, економічного та соціального розвитку регіонів. Головною метою здійснення Стратегії, як наголошує автор, є реальне збереження степових угруповань, забезпечення їх відновлення та мінімізація деградації, призупинення втрат біорізноманіття та сприяння збалансованому використанню природних ресурсів. З метою розроблення конкретних дій з ліквідації загрози або зменшення її впливу, на думку ювіляра, необхідно дослідити причини виникнення загрози, об'єкти, на які спрямований її вплив, оцінити її рівень, а також термін дії (короткий або тривалий). Оцінка рівня виявлених загроз уможливить розробку конкретних шляхів і методів розв'язання проблем збереження ландшафтного та біотичного різноманіття, зменшення та ліквідації негативних впливів на природне середовище степової зони України.

Ще одним важливим напрямком у науковій діяльності Павла Митрофановича є картування рослинності. Ювіляра можна вважати одним з найкваліфікованіших учених України у цій галузі. Ним самостійно чи спільно з колегами були підготовлені великомасштабні карти рослинності Карпатського біосферного заповідника, природного заповідника «Горгани», національних природних парків «Мезинський», «Синевир», «Вижницький», 30-кілометрових зон Рівненської та Хмельницької АЕС, а також декілька десятків природно-заповідних об'єктів нижчих рангів.

Значне місце в роботах Павла Митрофановича займають питання розбудови національної екомережі України та її інтеграції з аналогічними екомережами інших держав. На основі положень Всеєвропейської стратегії збереження біологічної та ландшафтно-різноманітності і сучасних концепцій соціології дослідником спільно з

колегами розроблені принципи створення екомережі в лісостеповій і степовій зонах та критерії відбору її структурних елементів. За результатами вивчення рослинності проаналізовані фіто- та ценорізноманітність, встановлено та охарактеризовано раритетний фітоценофонд фізико-географічних регіонів досліджень. Виявлено і охарактеризовано території, що мають особливу природоохоронну, екологічну та історико-культурну цінність, придатні для створення структурних елементів екомережі. За цими матеріалами розроблені та охарактеризовані регіональні схеми екомереж лісостепової і степової зон. Створена науково обґрунтована графічна модель лісостепової і степової зон України, яка включає ключові території та екокоридори міжнародного, національного та регіонального рівнів. За природними чинниками проведена оцінка репрезентативності та достатності елементів екомережі та здійснена їхня характеристика за розробленими схемами. Створення регіональних екомереж, включаючи Українське Полісся, на думку ювіляра, дозволить об'єднати в єдину цілісну систему заповідний фонд регіону і фрагментовані рештки рослинності; забезпечити надійніше збереження різноманітності і тим самим уникнути безповоротної втрати гено-, демо-, цено- та екофонду; стабілізувати та поліпшити екологічну ситуацію в зоні дії екомережі й забезпечити позитивні зміни стану довкілля на локальному та регіональному рівнях та відтворити непридатні для використання землі.

В час воєнного лихоліття Павло Митрофанович активно займається питаннями ймовірних втрат рослинності та їхньої мінімізації. Значна увага надається раритетному фітоценофонду.

РИСУНОК 3. На пам'ять про ювілейне засідання, присвячене 125-ій річниці кафедри ботаніки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

FIGURE 3. In memory of the solemn meeting dedicated to the 125th anniversary of the Department of Botany of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine.

Більшість раритетних угруповань, як вказує учений, відзначаються надзвичайно високим рівнем чутливості до різних збурювальних чинників і великим ризиком їхнього порушення в результаті нових втручань. Руйнування базових компонентів фітоценозу у результаті бойових дій веде до кризи усього фітоценозу чи його загибелі. Фітоценоз, як постійно підкреслює ювіляр, на відміну від виду, не відтворює собі подібного, а спрямований на формування наступної стадії. Нові сукцесії накладаються на довоєнні, що породжує надзвичайно велику невизначеність процесів, можливість формування нових і досі несподіваних змін в екосистемах, спалахів чисельності як окремих аборигенних, так й інвазійних видів, змін домінування у фітоценозі та появу значної кількості нових та трансформованих угруповань. Руйнування та знищення раритетних фітоценозів, на думку ученого, приведе до їхнього зникнення у майбутньому, що матиме незворотні наслідки. Ювіляр наголошує, що дедалі більший вплив воєнних дій на природні фітоценози потребує нових ефективних методів моніторингу та діагностики деградації природних та трансформованих екосистем, встановленні тривалих тенденцій їхніх змін та буферної здатності біологічних систем щодо чинників природного відновлення. Будь-який воєнний конфлікт, як відзначає Павло Митрофанович, не має локального характеру, коли йдеться про довкілля. Екосистеми не можна розділити умовними кордонами. Якщо руйнується природна рівновага на одній території, це обов'язково проявиться на суміжних. Наразі, на думку ученого, неможливо спрогнозувати всі можливі наслідки та назвати остаточну шкоду, завдану довкіллю від агресії РФ. Рани, які російська армія завдає лісам, степам, лукам та іншій рослинності України, залишаться на десятиліття, а спадок війни нестиме загрозу й після того, як війна завершиться. Відновлення потребуватиме десятків років. На переконання ученого усі напрацювання щодо формування екомереж в регіонах, такого необхідного природоохоронного заходу, залишаться в історії, оскільки у повоєнний час виникнуть зовсім нові реалії.

Значну увагу упродовж останніх двох років дослідник спільно з колегами приділяє рослинності агроєкосистем, зокрема лісосмуг. Нинішня проблема полезахисних лісосмуг, на думку дослідника, це відсутність достовірних відомостей про їхній реальний стан. Сучасні полезахисні лісосмути учений розглядає не лише з огляду їх утилітарного значення як об'єктів безпосереднього захисту угідь від дії несприятливих природно-антропогенних чинників, а й як сформовані угруповання з пристосуванням видів деревних рослин до наявних екологічних умов з поступовою організацією флористичних комплексів їхніх фітоценозів. Вивчення останніх знаходиться на початковому етапі. Тому нагальною необхідністю, на думку ювіляра, мають стати збагачені сучасними методиками дослідження теперішнього стану рослинності лісосмуг України, виявлення їхньої синтаксономічної різноманітності, встановлення закономірностей формування і диференціації та розроблення наукових основ оптимізації, що забезпечить максимальну ефективність формування умов для екологічної реабілітації лісосмуг та збільшення їхньої екологічної ємності, а в цілому – сталого розвитку агроландшафтів. Учений підкреслює, що мають бути забезпечені прозорі і дійові механізми набуття прав власності лісосмуг та розроблені нормативи їхнього утримання у належному стані. Не менш важливим є розроблення нормативно-правових документів, основним завданням яких має стати збереження лісосмуг.

Серед вагомих результатів інших досліджень рослинності агроєкосистем слід відзначити запропоновану ювіляром нову природоохоронну категорію – «агрофітотенотичний резерват». Збереження фітобіотичного різноманіття сегетальних екосистем, на думку Павла Митрофановича, є основою для функціонування агросистем, підтримання їхньої рівноваги і залишається важливою умовою збереження різноманітності біоти України. Наголошується, що традиційні підходи до збереження різноманіття фітобіоти агроєкосистем є недостатніми і малоефективними. Ювіляром обґрунтову-

ються необхідні кроки для забезпечення збереження рідкісних та зникаючих сегетальних видів рослин та їхніх угруповань як еталонних ділянок фітобіотичного моніторингу і інструменту збереження біотичного різноманіття агроєкосистем. У системі природокористування у всіх випадках антропогенний вплив за інтенсивністю, на думку ученого, не має перевищувати пластичність агробіотичних систем, оскільки це призведе до їхнього руйнування і за тривалого впливу несприятливих чинників переведе їх на нові режими функціонування з формуванням якісно нового складу фіторізноманіття. До складу агробіосистем входить низка видів, що мають надзвичайно сповільнений темп переадаптації, тому вже у недалекому майбутньому вони можуть опинитися у вкрай важкому становищі, і при глобальному прояві на планеті негативних екологічних явищ навіть у стані регресивної поступово вимираючої популяції. Тому концептуальною основою управління агробіорізноманіттям та його збереженням в Україні у частині, яка сприяє позитивному впливу і послаблює негативні дії сільського господарства на біорізноманіття, має бути постулат про недопущення зниження екологічної цінності охоронних територій. Необхідним кроком у природоохоронній справі, як інструменту збереження фітобіотичного різноманіття для сегетальних екосистем та основи для функціонування агроєкосистем, підтримання їхньої рівноваги, моніторингу є створення, як вже відзначалося, нової природоохоронної категорії «агрофітоценотичний резерват». Ученим дається дефініція природоохоронної категорії та детальні кроки її організації на конкретних об'єктах.

П.М. Устименко, крім наукової діяльності, упродовж багатьох років читав курси лекцій з геоботаніки та фітосозології на кафедрі ботаніки Навчально-наукового інституту рослинництва, екології та біотехнології Національного університету біорізноманіття та природокористування України (FIGURE 3). Виключна скромність і доброзичливість незмінно викликають потяг до нього, особливо молоді. У стилі спілкування ученого вимогливість і принциповість завжди поєднувалися з добрим гумором, влучним народним прислів'ям або приказкою. Крім монографій, учений підготував у співавторстві для викладачів, аспірантів і студентів класичних природничих та аграрних вищих навчальних закладів тлумачний словник та два підручники з геоботаніки.

Павло Митрофанович є одним із виконавців багатьох державних документів, що стосуються охорони довкілля і сталого розвитку України, бере активну участь в роботі багатьох комісій і робочих груп з питань формування і реалізації природоохоронної політики в Україні.

Загалом творчий доробок П.М. Устименка налічує понад 200 наукових праць, у тому числі 27 монографій і наукових видань (APPENDIX). Під його керівництвом захищено дві кандидатські та підготовлено здобувача до захисту докторської дисертації.

Високі професійні якості та наукові здобутки ученого визнані науковою спільнотою. У останні роки його нагороджено відзнакою НАН України «За підготовку наукової зміни» (2021) та Почесною грамотою Державного агентства лісових ресурсів України (2023). Ювіляр є членом Вченої ради Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України та спеціалізованих вчених рад із захисту докторських дисертацій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України та Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свій 70-річний ювілей Павло Митрофанович зустрічає в широкому колі однодумців, колег та друзів, з якими він завжди радий поділитися своїм досвідом, дати слушну пораду чи обговорити ідеї для майбутніх наукових досліджень. Зичимо ювіляру творчого довголіття, доброго здоров'я, нових наукових здобутків, радісних подій, особистого щастя і задоволення життям у всіх його проявах. Многая і блага літа!

РЕЗЮМЕ

Дубина, Д.В., Вакаренко, Л.П., Давидов, Д.А., Давидова, А.О., Дацюк, В.В., Дзюба, Т.П., Ємельянова, С.М., Тимошенко, П.А. (2023). Павло Митрофанович Устименко – ботанік і лісознавець (штрихи творчого портрету ученого до 40 річного ювілею наукової діяльності). *Чорноморський ботанічний журнал* **19**(2): 226–236. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2023-19-2-5

У публікації висвітлено основні результати наукової діяльності відомого в Україні і за її межами геоботаніка і лісознавця Павла Митрофановича Устименка з нагоди його 70-річного ювілею. Перші наукові праці ювіляра були пов'язані з вивченням рослинного покриву запроєктованого національного природного парку «Мезинський» (Чернігівська область). Надзвичайно вагомим є внесок дослідника у розвиток вітчизняної фітосозології. П.М. Устименком було встановлено та проаналізовано фітоценотаксономічну різноманітність рослинності природних регіонів України з позицій їхньої фітосозологічної цінності. Солідним є внесок ювіляра у підготовку «Зеленої книги України» (2009), яка стала не лише фундаментальною науковою монографією, а й отримала статус офіційного державного документу в Україні. Попри різнобічні наукові інтереси головну увагу П.М. Устименко приділяє дослідженню лісів. Учений узагальнив синтаксономічну будову лісової рослинності України, склав продромус її асоціацій та брав участь у розробленні наукових основ виділення і охорони особливо цінних природних лісових комплексів України. П.М. Устименко виступив провідним експертом під час вивчення фіторізноманітності Національного природного парку «Синевир» з метою виявлення ділянок букових пралісів та включення їх до об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Загалом творчий доробок ученого налічує понад 200 наукових праць, у тому числі 27 монографій і наукових видань. П.М. Устименко, крім наукової діяльності, упродовж багатьох років читав курси лекцій з геоботаніки та фітосозології на кафедрі ботаніки Національного університету біоресурсів та природокористування України, підготувавши у співавторстві тлумачний словник та два підручники з геоботаніки. П.М. Устименко є одним із виконавців багатьох державних документів, що стосуються охорони довкілля і сталого розвитку України, бере активну участь в роботі багатьох комісій і робочих груп з питань формування і реалізації природоохоронної політики в Україні.

Ключові слова: біографія, ботаніка, геоботаніка, лісознавство, Україна

ДОДАТОК. Перелік вибраних монографічних та наукових видань П.М. Устименка**APPENDIX. The selected list of monographs and scientific publications of P.M. Ustymenko**

- Устименко, П.М. (1987). Мезинский государственный природный национальный парк. У кн.: Перспективная сеть охраняемых объектов Украины. К.: Наук. Думка: 95–101.
- Шеляг-Сосонко, Ю.Р., Дидух, Я.П., Дубина, Д.В., Попович, С.Ю., Костыльов, О.В., Устименко, П.М. (1991). Продромус растительности Украины. К.: Наукова Думка, 272 с.
- Мовчан, Я.І., Парчук, Г.І., Попович, С.Ю., Устименко, П.М., Шеляг-Сосонко, Ю.Р. (2002). Зелена книга України: якою їй бути? К.: Академперіодика, 2002, 35 с.
- Шеляг-Сосонко, Ю.Р., Устименко, П.М., Попович, С.Ю., Вакаренко, Л.П. (2002). Зелена книга України. Ліси. К.: Наукова думка, 255 с.
- Шеляг-Сосонко, Ю.Р., Попович, С.Ю., Устименко, П.М. (2003). Менеджмент охоронних лісів України. К.: Фітосоціоцентр, 299 с.
- Стеценко, М.П., Яременко, Л.П., Парфенюк, В.А., Романовський, В.Ф., Ткач, В.П., Михалків, В.М., Устименко, П.М. (2003). Методичні рекомендації щодо режиму збереження лісових екосистем на територіях природно-заповідного фонду України різних категорій. К.: Фітосоціоцентр, 56 с.
- Устименко, П.М., Дубина, Д.В., Шеляг-Сосонко, Ю.Р. (2004). Методика обліку фітоценотичного різноманіття для ведення державного кадастру рослинного світу. Київ, 25 с.
- Устименко, П.М., Шеляг-Сосонко, Ю.Р., Вакаренко, Л.П. (2007). Раритетний фітоценофонд України. К.: Фітосоціоцентр, 270 с.
- Дідух, Я.П. (ред.) (2009). Зелена книга України. К.: Альтерпрес, 448 с.
- Попович, С.Ю., Корінько, О.М., Устименко, П.М. (2009). Заповідне лісознавство. Навчальний посібник. Тернопіль: Богдан, 384 с.
- Попович, С.Ю., Степаненко, Н.П., Дяченко, Я.М., Дзиба, А.А., Василик, О.В., Корінько, О.М., Устименко, П.М., Кушнір, А.І., Вінтоняк, І.Ю., Сиплива, Н.О., Крупкіна, Л.І. (2010). Заповідна дендросоценофлора Лісостепу України. К.: Агро Медіа Груп, 262 с.
- Попович, С.Ю., Степаненко, Н.П., Устименко, П.М., Дяченко, Я.М., Корінько, О.М. (2011). Дендросоценологічний каталог природно-заповідного фонду Лісостепу України. К.: Агро Медіа Груп, 800 с.
- Мосякін, С.Л. (ред.) (2011). Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921—2011). Віхи історії та сучасність. К.: Альтерпрес, 441 с.
- Дубина, Д.В., Мовчан, Я.І. (ред.) (2013). Екомережа степової зони України: принципи створення, структура, елементи. К.: LAT&K, 409 с.
- Лось, С.А., Терещенко, Л.І., Гайда, Ю.І., Устименко, П.М. (2014). Стан лісових генетичних ресурсів в Україні: звіт. Харків: ПЛАНЕТА-ПРИНТ, 138 с.
- Попович, С.Ю. (ред.) (2014). Дендросоценологічний каталог природно-заповідного фонду Степу України. К.: ЦП «Компринт», 888 с.
- Устименко, П.М., Дубина, Д.В., Фельбаба-Клушина, Л.М. (2015). Рослинність верхів'я долини Тиси (Закарпатська область): сучасний стан, фітоценологічне різноманіття, антропогенна трансформація, охорона. Ужгород: ТОВ «ІВА», 128 с.
- Якубенко, Б.Є., Попович, С.Ю., Григорюк, І.П., Устименко, П.М. (2015). Геоботаніка: тлумачний словник. Навчальний посібник, 3-тє вид. К.: Фітосоціоцентр, 485 с.
- Якубенко, Б.Є., Попович, С.Ю., Устименко, П.М. (2016). Геоботаніка. Підручник. К.: Фітосоціоцентр, 347 с.
- Якубенко, Б.Є., Попович, С.Ю., Устименко, П.М., Дубина, Д.В., Чурілов, А.М. (2017). Геоботаніка: методичні аспекти досліджень. Навчальний посібник. Київ: Ліра К, 368 с.
- Попович, С.Ю., Савоськіна, А.М., Шерстюк, М.Ю., Дзиба, А.А. (2017). Дендрологічний каталог природно-заповідного фонду Українського Полісся: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 466 с.
- Якубенко, Б.Є., Попович, С.Ю., Устименко, П.М., Дубина, Д.В., Чурілов, А.М. (2018). Геоботаніка: методичні аспекти досліджень. Навчальний посібник. К.: Ліра Київ, 316 с.
- Устименко, П.М., Дубина, Д.В., Мовчан, Я.І., Давидов, Д.А., Якубенко, Б.Є. (2018). Раритетний фітоценофонд Лісостепу України в контексті формування екомережі. Київ: Ліра К. 524 с.
- Якубенко, Б.Є., Попович, С.Ю., Устименко, П.М. (2019). Геоботаніка: Підручник, видання 2-ге, виправлене і доповнене. Київ: Ліра К. 492 с.
- Попович, С.Ю., Устименко, П.М., Покотилова, К.Г. (2020). Дендросоценологічний каталог природно-заповідного фонду зони широколистяних лісів України. К.: ЦП «Компринт». 780 с.
- Дубина, Д.В. (ред.) (2022). Історія Інституту ботаніки в іменах. К.: Print Quiq. 353 с.